

УДК 340:343.1/.9(4+477)

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.2.18>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЄС

Ткаченко Валентина Василівна,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правової політики
та кримінального права

Навчально-науковий інститут права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті розглядається актуальна проблема протидії організованим злочинності в умовах воєнного стану та глобальної нестабільності, спричиненої повномасштабною агресією РФ проти України. Автор підкреслює, що організована злочинність набуває нових складних форм, адаптується до викликів сучасності, активно використовує технології й становить загрозу не лише національній безпеці, а й міжнародному правопорядку. У статті здійснено порівняльний аналіз національного та міжнародного законодавства, окреслено недоліки чинних підходів та запропоновано можливості для імплементації міжнародного досвіду в національне законодавство. Проаналізовано діяльність Національного агентства Великобританії (NCA), Урядової стратегії Франції та цифрових ініціатив Німеччини у сфері боротьби з організованою злочинністю, що підкреслює ефективність міжвідомчої координації та застосування сучасних аналітичних інструментів. Розглянуто також актуальні рішення Європейського суду з прав людини, які демонструють необхідність збереження балансу між захистом громадян і дотриманням прав людини під час боротьби зі злочинністю. Особливу увагу приділено окремим формам злочинної діяльності, зокрема наркозлочинності та мародерству, що значно активізувалися під час війни, мають високий рівень латентності та вимагають удосконалення кримінально-правового регулювання. Особливу увагу, автор приділяє рекомендаціям щодо ефективної протидії організованим злочинності в Україні, необхідно: модернізувати кримінальне законодавство з урахуванням міжнародних стандартів; створити потужну систему аналітики ризиків і кримінального аналізу; активно співпрацювати із іноземними країнами, які мають успішний досвід; розвивати інституційну спроможність правоохоронних органів; збереження балансу між національною безпекою та правами людини тощо. Успішна реалізація зазначених рекомендацій стане запорукою ефективного захисту суспільства та зміцнення правопорядку в Україні на сучасному етапі. Стаття містить аналіз національного та міжнародного законодавства та рекомендації щодо протидії організованим злочинності, що робить її актуальною в умовах сьогодення.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, організована злочинність, протидія, кримінально-правові заходи, порівняльний аналіз, міжнародний досвід.

Tkachenko Valentyna. Criminal law means of combating organized crime: comparative analysis of Ukrainian and EU legislation

The article discusses the urgent problem of combating organized crime in the context of martial law and global instability caused by Russia's full-scale aggression against Ukraine. The author emphasizes that organized crime is acquiring new complex forms, adapting to the challenges of our time, actively using technology and poses a threat not only to national security but also to the international legal order. The article provides a comparative analysis of national and international legislation, outlines the shortcomings of current approaches and suggests opportunities for implementing international experience into national legislation. The author analyzes the activities of the UK National Crime Agency (NCA), the French Government Strategy and Germany's digital initiatives in the field of combating organized crime, which emphasizes the effectiveness of interagency coordination and the use of modern analytical tools. The

author also examines the relevant judgments of the European Court of Human Rights, which demonstrate the need to maintain a balance between protecting citizens and respecting human rights in the fight against crime. Particular attention is paid to certain forms of criminal activity, in particular, drug-related crime and looting, which have significantly intensified during the war, have a high level of latency and require improvement of criminal law regulation. The author pays special attention to the recommendations for effective counteraction to organized crime in Ukraine, including: modernization of criminal legislation in line with international standards; creation of a powerful system of risk analysis and criminal analysis; active cooperation with foreign countries with successful experience; development of the institutional capacity of law enforcement agencies; maintaining a balance between national security and human rights, etc. Successful implementation of these recommendations will be the key to effective protection of society and strengthening of law and order in Ukraine at the present stage. The article contains an analysis of national and international legislation and recommendations for combating organized crime, which makes it relevant in today's context.

Key words: criminal offense, organized crime, counteraction, criminal law measures, comparative analysis, international experience.

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну підсилило вплив наявних негативних чинників у світовому безпековому просторі та спричинило нові руйнівні явища, підриваючи основи міжнародного права та порядку. У нинішніх обставинах організована злочинність еволюціонує, набуваючи складніших форм, активно розвивається та становить реальну загрозу не тільки для окремих країн, але й для всього світового співтовариства.

Ускладнення кримінального середовища, виникнення нових злочинних можливостей, зумовлених глобалізаційними процесами, вимагають постійної уваги з боку державних органів. Відтак, успішність виконання державою функції протидії організованій злочинності значною мірою визначає ефективність діяльності державної влади в цілому. Тому, держава повинна приділяти першочергову увагу реалізації цієї критично важливої функції.

Мета дослідження полягає у порівняльному аналізі національного та міжнародного законодавства щодо застосування кримінально-правових засобів протидії організованій злочинності та імплементації міжнародного досвіду у законодавство України.

Науковці, які досліджували питання щодо протидії організованій злочинності, зокрема: А. Вознюк, Ю. Задорожний, А. Мовчан, Ю. Луценко, О. Харитонов та інші. Попри значну увагу та зацікавленість вчених до даної проблематики, не розроблено дієвих правових механізмів протидії організованій злочинності. Отже, питання

протидії організованих злочинності крізь призму національного та міжнародного досвіду зберігає свою нагальність в умовах воєнного часу.

Системне реформування правоохоронних органів України, започаткування нових підрозділів, відповідальних за правозастосування, оновлення чинних нормативно-правових документів у питаннях протидії організованій злочинності, в черговий раз засвідчило, що це глобальний виклик, розв'язати який в межах однієї країни, окремо взятого правоохоронного органу чи лише одного нормативно-правового акту — неможливо [1, с. 5].

Зважаючи на те, що організована злочинність породжується комплексним переплетенням чинників, ефективне протистояння їй буде досяжним виключно за наявності певних умов для розробки системи заходів, спрямованих на блокування та знешкодження цих актуальних загроз сьогодення, на базі спеціальної правоохоронної діяльності. Ключовим елементом цієї діяльності повинна виступати правоохоронна структура, яка здатна швидко та результативно реагувати на виклики та небезпеки, що походять від організованої злочинності [2, с. 111].

Правове врегулювання протидії злочинності в Україні базується на положеннях Кримінального, Кримінально-процесуального та Кримінально-виконавчого кодексів. Неможливо розглядати питання протидії злочинності, оминаючи суб'єктів, що безпосередньо нею займаються, серед яких варто виділити правоохоронні органи. Їхні головні завдання – це забезпечення

дотримання законності, превенція злочинів, недопущення їхнього розвитку та ліквідація наслідків, а також боротьба зі злочинністю та іншими правопорушеннями.

Враховуючи цілі, завдання та функціональні обов'язки, суб'єктів протидії злочинності умовно класифікують на дві категорії: а) суб'єкти, що діють на загальносоціальному рівні; б) спеціалізовані суб'єкти протидії злочинності. До останніх відносяться: органи, що спеціально утворені для боротьби зі злочинністю, тобто ті, що функціонують в межах кримінального судочинства, а також ті, що виконують інші функції, перебуваючи поза його межами [3, с. 22].

Окрім того, щоб запобігати злочинності, слід зважати на соціально-економічні, політичні та культурні аспекти суспільства, де вона трапляється, рівень розвитку суспільства з урахуванням поточних та ймовірних майбутніх змін тощо [4, с. 10]. Для ефективної протидії злочинності державні програми слід розробляти на основі всеосяжного, комплексного та узгодженого підходу, визначаючи як короткострокові, так і середньо- та довгострокові цілі. Це, своєю чергою, сприятиме оцінці досягнутих результатів, пом'якшенню потенційних негативних економічних і соціальних наслідків, зменшенню можливостей для вчинення злочинів, одночасно розширюючи можливості задоволення потреб законним шляхом.

Актуальність питання про ключові негативні аспекти формування кримінально-правової політики на сучасному етапі неможливо переоцінити, адже ціна прорахунків на цьому етапі правового розвитку може бути надзвичайно високою [5, с. 44]. Одним з пріоритетних напрямків кримінально-правової політики України є протидія наркоманії та злочинам, пов'язаним з наркотиками (рис. 1).

Несвоечасне виявлення особи, яка має наркотичну залежність, та пасивна реакція на факти вживання нею наркотичних речовин породжують циклічний процес вчинення злочинів, пов'язаних із постійною купівлею та вживанням наркотиків. Наслідком цього стає подальша злочинна поведінка корисливого спрямування, що має на меті здобуття матеріальних засобів для підтримки циклу придбання та вживання наркотичних речовин. Отже, дослідження та покращення кримінально-правових аспектів боротьби з наркозлочинністю є ключовим завданням у протистоянні як поширенню наркозлочинності, так і інших злочинів, в основі яких лежить корисна мета [6, с. 124].

Мародерство на сучасному етапі є надзвичайно гострою проблемою, оскільки українці зіткнулися з необхідністю збереження власного майна в умовах воєнних дій. Україна страждає від російської збройної агресії, і цивільне населення зазнає ураження не лише від окупаційних

Рис. 1. Кількість вчинених кримінальних правопорушень за ст. 305-327 КК України

сил та військових формувань, але й від власних сусідів. Встановлено, що в Україні ця категорія злочинів характеризується надзвичайно високим рівнем латентності. В окремих країнах світу цей вид злочинів набуває нових форм, як-от кібермародерство, привласнення культурних цінностей, розкрадання природних ресурсів. Обидві ці проблеми мають значну латентність та вимагають вдосконалення правового реагування.

Згідно, розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 р. № 850-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю» [7] (далі – Стратегія) щодо: конкретизації функцій боротьби з організованою злочинністю спеціально визначеного підрозділу у структурі Національної поліції та оперативних підрозділів СБУ, розмежування їх функцій та функцій інших визначених Стратегією боротьби з організованою злочинністю органів підсистеми боротьби з організованою злочинністю; порядку взаємодії та координації державних органів, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю; визначення статусу Національного координатора, який буде здійснювати організаційне забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, відповідати за ефективне функціонування механізмів координації, взаємодії, моніторингу та звітності в зазначеній сфері через запровадження та подальше організаційне забезпечення реалізації механізму стратегічних комунікацій у сфері боротьби з організованою злочинністю; впровадження систем проведення аналізу ризиків і кримінального аналізу в боротьбі з організованою злочинністю; забезпечення діяльності штатних негласних працівників, їх легендування та оперативного прикриття під час здійснення оперативно-розшукової діяльності та участі у кримінальних провадженнях тощо. Дана Стратегія спрямована на посилення системності, прозорості та ефективності боротьби із організованою злочинністю.

Досліджуючи організовану злочинність, неможливо оминати увагою і зарубіжні країни де боротьба зі злочинністю має неабияку ефективність.

Так, у Великій Британії боротьбу з організованою злочинністю веде Національна агенція з боротьби зі злочинністю – NCA. До ключових функцій нацагенції належать: протидія незаконному обороту зброї та наркотиків, кіберзлочинності, шахрайству, хабарництву та корупції, торгівлі людьми, нелегальній міграції, відмиванню грошей та інше.

Головна мета NCA – захищати населення від організованої злочинності, зосереджуючи зусилля на виявленні та переслідуванні тих злочинців, які найбільше загрожують безпеці Великої Британії. Співробітники NCA використовують різноманітні криміналістичні знання та передові технології для попередження, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, що вже скоєні, що, в свою чергу, забезпечує безпеку громадян та країни від різноманітних злочинних посягань [8]. Також NCA ефективно протидіє міжнародному наркобізнесу.

Звернемо, увагу на Урядовий план Франції щодо боротьби з організованою злочинністю передбачає, зокрема, набагато потужнішу, ніж сьогодні, систему правосуддя, апарат розслідування, репресій і затримання.

08 листопада 2024 року було представлено низку заходів, які будуть негайно застосовані та залишатимуться такими після втручання парламенту. Вони мають на меті реагувати на нагальність ситуації, надаючи системі правосуддя відповідні засоби для запобігання, розслідування, судового переслідування, суду, санкцій та виправлення, зокрема: застосування санкцій до споживачів наркотиків буде більш системним; посилено використання цифрових інструментів, зокрема тих, які розгортає Національне агентство цифрової техніки судових розслідувань: геолокація, перехоплення листування, звукові системи, комп'ютерний запис тощо. Міністерство юстиції Франції створює європейський судовий щит, шляхом мобілізації європейських прокурорів у портових зонах та полегшення доступу слідчих служб до цифрових даних злочинних мереж. Крім того, при прокуратурі Парижа створено національний координаційний підрозділ, відповідальний за складання оцінки загроз, створення оперативної

стратегії та її впровадження. Він складається з магістратів і матиме підтримку експертів, а також аналітиків кримінального права [9].

Стрімкий технічний прогрес і, як наслідок, динамічне зростання комунікаційних можливостей справляють значний вплив на роботу федеральних і державних органів безпеки Німеччини. Спількування зловмисників стає все більш цифровим і все більше переходить на послуги крипто-месенджерів. Якщо європейським органам безпеки вдасться розшифрувати та витягти такі дані в таких випадках, як EncroChat, SkyECC або ANOM, значні обсяги даних також доведеться обробляти, аналізувати та оцінювати в Німеччині – для цілей правоохоронних органів і для запобігання майбутнім злочинам. Це особливо важливо для боротьби з організованою злочинністю. ВМІ прагне створити центральну платформу інформації, даних та оцінки, за допомогою якої ресурсозберігаючи та ІТ-рішення, через цілеспрямоване використання штучного інтелекту (інструменти ШІ). Розроблення і створення для цього необхідних правових, технічних та матеріальних основ спільно з федеральними і державними органами безпеки та за підтримки Федерального міністерства юстиції, як: стратегія боротьби з тяжкою та організованою злочинністю; створення центральної платформи інформації, даних та оцінки; розширення можливості ВКА щодо оцінки та аналізу, а також її можливості щодо проведення розслідувань. ВКА проводить спільні розслідування з федеральною поліцією та поліцією штату та органами безпеки, а також у міжнародному контексті (наприклад, у розслідуваннях наркотиків у формі «Спільних слідчих груп» (JITs)), і все частіше бере на себе власні складні розслідування в рамках, визначених законом. Визнання розвитку подій у сфері організованої злочинності та пов'язаних із цим ризиків на ранній стадії є основною передумовою для можливості швидкого та належного реагування. З метою покращення та гнучкості обміну інформацією між федеральними урядами та урядами штатів у боротьбі з організованою злочинністю та ефективнішого об'єднання заходів боротьби Федеральному управлінню кримінальної поліції

доручено перетворити Управління координації боротьби з організованою злочинністю на спільну платформу на подальший розвиток боротьби з організованою злочинністю (ГПОК). Це розширить і покращить можливості органів безпеки щодо оцінки ризиків [10]. Платформа також дозволяє реагувати на визначені пріоритети та гарячі точки, орієнтовану на вплив, і оптимізує спільну боротьбу з кримінальними структурами на федеральному рівні та рівнях штатів.

Розглянемо, судову практику Європейського суду з прав людини щодо організованої злочинності. Відповідно постанови № 38798/13 від 18.03.2025 року по справі BRD – GROUPE SOCIÉTÉ GÉNÉRALE S.A. v. ROMANIA. Ця справа стосується неоголошеної перевірки приміщень банку BRD органами з питань конкуренції без попереднього дозволу суду та вилучення електронних пристроїв (комп'ютерів) у рамках окремого розслідування щодо співробітників банку. Рішення суду щодо цієї справи: підкреслює важливість судового контролю навіть у справах економічного або кримінального характеру, розширює застосування статті 8 до юридичних осіб (у цьому випадку – банку), що демонструє гнучкість Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенції) та піднімає питання балансу між публічним інтересом (розслідування злочинів) і захистом корпоративних прав [11].

Справа про CASE OF AYTAJ AHMADOVA v. AZERBAIJAN, постанова Європейського суду з прав людини від 11.03.2025 № 30551/18. Позовні вимоги, які зазначаються у заяві: насильницьке затримання заявниці та обшук без ордеру, під час якого вилучили комп'ютер; публікація у Facebook приватних фото та відео, що були збережені лише на цьому комп'ютері, разом із образами та погрозами; держава не провела кримінального розслідування, попри достатні підстави, а національні суди формально відхилили скаргу. Правові положення Конвенції, які були порушені (на думку заявниці): право на повагу до приватного життя (стаття 8) та свобода вираження поглядів (стаття 10) [12]. Зауважимо, що усі запити заявниці про повернення техніки та розслідування були проігноровані.

У сучасних умовах глобальної нестабільності, викликаній повномасштабною агресією росії проти України, проблема організованої злочинності набула нових масштабів і форм, що становлять реальну загрозу не лише для внутрішньої безпеки держави, а й для світового правопорядку. Враховуючи динаміку змін у криміногенному середовищі, постійне вдосконалення механізмів боротьби з організованою злочинністю є критично необхідним.

Україна демонструє поступ у цьому напрямі — шляхом реформування правоохоронних органів, запровадження Національного координатора у межах державної Стратегії боротьби з організованою злочинністю, створенням системи кримінального аналізу та підвищення ефективності дій негласних працівників. Однак попри національні зусилля, досвід інших країн, таких як Велика Британія, Франція та Німеччина, свідчить про: дієву протидію організованій злочинності, яка можлива лише за умови скоординованого, міжвідомчого та міждержавного підходу, який базується на інноваційних технологіях, правовому балансі і детальному аналізі природи злочинності.

Окрему увагу слід приділити новітнім формам злочинності, зокрема наркозлочинності, кібермародерству, економічним злочинам, які вимагають як нових законодавчих рішень, так і міжнародної співпраці. Судова практика Європейського суду з прав людини демонструє необхідність забезпечення правового балансу між інтересами національної безпеки та дотриманням прав людини, навіть у випадках, пов'язаних з організованою злочинністю.

Таким чином, для ефективної протидії організованій злочинності в Україні необхідно: модернізувати кримінальне законодавство з урахуванням міжнародних стандартів; створити потужну систему аналітики ризиків і кримінального аналізу; активно співпрацювати із іноземними країнами, які мають успішний досвід; розвивати інституційну спроможність правоохоронних органів; збереження балансу між національною безпекою та правами людини тощо.

Усі ці заходи вимагають не лише політичної волі, а й високого рівня міжвідомчої та міжнародної взаємодії. Успішна реалізація зазначених підходів стане запорукою ефективного захисту суспільства та зміцнення правопорядку в Україні на сучасному етапі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини, підслідні органам безпеки: кримінально- правові та кримінальні процесуальні аспекти: навч. посіб. / Ю. В. Луценко, А. В. Тарасюк, Д. А. Нескоромний та ін. Харків : Право, 2018. 160 с.
2. Леган І. М. Міжнародне співробітництво у сфері запобігання та протидії транснаціональній злочинності: монографія. Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2021. 328 с.
3. Юхно О. О. Правове регулювання діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2009. № 1. С. 21–25
4. Тацій В. Я. Боротьба зі злочинністю на межі ХХІ століття – проблема сьогодення. *Проблеми законності*. 2008. Вип. 99. С. 3–18.
5. Письменський Є. О. Формування кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану: дослідження негативних тенденцій. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична*. 2024. Вип. 1. С. 44.
6. Орловський Б. М., Осадча І. А. Кримінальна відповідальність за вживання наркотичних засобів та наркотичне сп'яніння. *Правова держава*. 2024. № 54. С. 124.
7. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю : Розпорядження КМУ від 27.09.2022 р. № 850-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2022-r#Text> (дата звернення: 12.04.2025)
8. Леган І. М. Теоретико-правові засади міжнародного співробітництва щодо запобігання та протидії транснаціональній злочинності: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Ун-т Державної фіскальної служби України, 2021. 41 с.
9. Le plan de lutte contre la criminalité organisée. URL: <https://www.justice.gouv.fr/grands-dossiers/plan-lutte-contre-criminalite-organisee> (дата звернення: 12.04.2025)

10. Strategie zur Bekämpfung der Schweren und Organisierten Kriminalität. URL: https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/2022/Strategie-OK.pdf?__blob=publicationFile&v=7 (дата звернення: 12.04.2025)

11. CASE OF BRD – GROUPE SOCIÉTÉ GÉNÉRALE S.A. v. ROMANIA: Application 18.03.2025 № 38798/13. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ES079612?hide=true> (дата звернення: 13.04.2025)

12. CASE OF AYTAJ AHMADOVA v. AZERBAIJAN: Application 11.03.2025 № 30551/18. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ES079600?hide=true> (дата звернення: 13.04.2025).